

SECȚIUNEA I
PROBLEME ACTUALE ÎN PREGĂTIREA CADRELOR DIDACTICE PENTRU
INCLUZIUNEA EDUCAȚIONALĂ

CZU 371.13:376.1

ANALIZA NEVOII DE FORMARE CONTINUĂ A CADRELOR DIDACTICE DIN
ÎNVĂȚĂMÎNTUL PREȘCOLAR ȘI PRIMAR ÎN DOMENIUL EDUCAȚIEI INCLUZIVE

*Maria PERETEATCU, conferențiar universitar, doctor,
Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți, Moldova*

Summary: The article sets the goal to identify the most relevant training needs for continuous training and professional development of teachers working with children with disabilities, aged from 3 to 11 years. It analyzes the perceptions and attitudes of teachers in preschool and primary grades towards the issue of inclusive education; there has been identified the level of knowledge regarding the specifics of inclusive education, the specific methods and techniques as well as the proposed content of a training program to provide training skills for educating children with special educational needs.

Una dintre cele mai mari provocări ale sistemului educațional actual este reprezentată de educația incluzivă, paradigmă ce presupune nu numai integrarea copiilor cu dificultăți de învățare, ci și adaptarea procesului instructiv-educativ la nevoile și cerințele tuturor copiilor, indiferent de nivelul de dezvoltare fizică sau psihologică pe care îl au sau de mediul social din care provin. Însă, această nouă provocare presupune schimbări la nivel organizațional și metodologic, exprimate atât la nivel de macrosistem educațional (nivelul general al sistemului de învățământ) cât și la nivel de microsistem (nivelul unei unități de învățământ).

Educația incluzivă „pleacă de la premisa că diferențele dintre oameni sunt normale, că învățământul trebuie să se adapteze la aceste diferențe și la cerințele specifice de educație care derivă din ele, mai degrabă decât să obligăm copilul să se adapteze unor aserțiuni prefabricate privind scopul și natura învățământului” [3, p. 15-16].

Un alt argument în favoarea temei acestui studiu îl constituie pregătirea inițială și continuă a cadrelor didactice, insuficientă în domeniul educației incluzive, precar realizată și care nu acoperă în întregime nevoile cadrelor didactice din învățământul de masă privitoare la acest domeniu.

Cercetarea își propune să demonstreze că domeniul educației incluzive este unul cu care cadrele didactice din învățământul preșcolar și primar nu sunt suficient familiarizate, astfel încât dezideratul unei educații incluzive de calitate nu poate fi atins. Cunoștințele de specialitate din domeniul incluziunii educaționale nu sunt abordate suficient în cadrul programelor de formare inițială și continuă a cadrelor didactice, prin urmare formarea competențelor necesare abordării educației prin această paradigmă este extrem de dificilă.

Provocările actuale pentru educație sunt rezultatul expectanțelor stabilite prin strategiile și politicile educaționale în Europa care pun accent pe necesitatea ca elevii să

devină autonomi și responsabili de propria învățare. Pentru cadrele didactice, cărora formarea inițială nu le oferă competențe suficiente pentru activitate în instituția de învățământ, singura soluție la această problemă este formarea continuă.

Identificarea celor mai relevante nevoi de formare continuă și dezvoltare profesională are la bază analiza eficienței procesului instructiv-educativ. Dintre abilitățile necesare pentru formarea continuă a cadrelor didactice menționăm: crearea și menținerea unor medii de învățare favorabile; integrarea TIC în predare și învățare ; învățarea din propria experiență; inovarea și apelul la dovezi pentru a informa cu privire la munca depusă; sprijinirea învățării autonome etc.

Nevoia de formare a cadrelor didactice și a managerilor din învățământ trebuie armonizată cu dezideratele politicilor educaționale la nivel european și național în strânsă legătură cu politicile de reformă a învățământului moldovenesc. Conform noilor prevederi legislative, sunt incluse în sistemul de evaluare a formării profesionale a cadrelor didactice și competențele dobândite în contexte non-formale și informale.

În învățământul incluziv, având în vedere particularitățile psihoindividuale ale copiilor cu CES, se impune formarea continuă a persoanelor care lucrează în mod direct cu aceștia, deoarece meseria pe care o practică zi de zi reprezintă o provocare. Participarea cadrelor didactice din învățământul preuniversitar la programele de formare continuă actualizează, dezvoltă, dar și completează profilul de competențe stabilit prin formarea inițială. În acest mod, formarea continuă contribuie la un spor de profesionalizare pentru cariera didactică, în vederea definitivării profilului profesional al profesiei didactice.

Nevoile de formare sunt de fapt nevoi de învățare ale membrilor unei organizații care pot fi satisfăcute prin activități de formare și de dezvoltare profesională. Toți profesorii trebuie să posede competențe în educarea copiilor cu cerințe speciale, iar cei care lucrează direct cu această categorie trebuie să posede competențe specifice cu privire la particularitățile fiecărui tip de cerință în parte [1].

În scopul identificării nevoilor de formare profesională a cadrelor didactice care lucrează cu copiii cu dizabilități, cu vârste cuprinse între 3 și 11 ani a fost aplicat un chestionar conținutul căruia îl propunem mai jos. În baza analizei rezultatelor obținute vom argumenta direcțiile de acțiune în vederea realizării unor programe de formare continuă care va determina îmbunătățirea calității educației copiilor cu CES.

Obiectivele analizei competențelor cadrelor didactice pentru educația incluzivă:

1. studierea percepțiilor și atitudinilor cadrelor didactice din instituțiile preșcolare și clasele primare față de problematica educației incluzive;
2. identificarea gradului de cunoștințe cu privire la specificul educației incluzive și la metodele și tehnicile specifice acesteia;
3. identificarea nevoilor și a obstacolelor percepute/existente în calea implementării educației incluzive.

Chestionarul s-a aplicat pe un eșantion de 64 de cadre didactice din învățământul preșcolar și primar din municipiul Bălți și zona de nord a țării. Vârsta participanților este cuprinsă între 22 și 63 de ani, toți participanții fiind de sex feminin (învățătoare și educatoare). Din punctul de vedere al mediului în care își desfășoară activitatea

profesională, participanții sunt distribuiți în mod relativ egal, astfel încât 34 dintre aceștia lucrează în unități de învățământ din mediul rural și un număr de 30 în mediul urban. Vechimea în învățământ a participanților variază de la 1 la 40 de ani, media fiind de 20,69 ani.

Chestionarul propus respondenților este prezentat mai jos:

1. Care este numărul de copii în grupele/clasele DVS. Și numărul de copii cu CES?
2. Dotarea grupei/clasei corespunde necesităților copiilor cu CES?
3. În ce măsură credeți că cunoașteți conceptele legate cu incluziunea educațională?
4. Cu ce dificultăți vă confrunțați în aplicarea principiilor educației incluzive și ce soluții ați putea propune?
5. Care categorii de copii credeți că pot fi integrați în învățământul de masă?

1. Referitor la existența numărului de copii cu dizabilități, mai mult de jumătate din cadrele didactice investigate (51,56%) apreciază numărul de copii la grupă/clasă ca fiind necorespunzător (grupele de grădiniță sunt completate cu pînă la 28-32 copii, iar cele de clasele primare 25-30 elevi, printre care sunt de la 4 pînă la 8-9 copii cu dizabilități), număr considerat ca fiind mult prea mare pentru realizarea unui act educațional de bună calitate.

2. În ceea ce privește dotarea corespunzătoare a grupei/clasei/școlii pentru a oferi servicii educaționale de calitate, mai mult de jumătate din cadrele didactice respondente (57,95%) consideră că dotarea grupei/clasei/școlii cu echipamente și instrumente necesare pentru a oferi servicii educaționale de calitate este necorespunzătoare sau parțial corespunzătoare, ceea ce relevă existența unor probleme serioase în această direcție.

3. În ceea ce privește măsura în care cadrele didactice consideră că sunt familiarizate cu anumite concepte legate de incluziunea educațională, rezultatele au relevat faptul că unii termeni sunt cunoscuți, însă nu întotdeauna îi pot defini. Analiza comparativă a procentajelor celor care consideră că sunt familiarizați cu anumite concepte, care sunt înrudite cu cel de educație incluzivă, și măsura în care participanții pot defini acești termeni, a relevat faptul că procentajul participanților care cunosc efectiv conceptele și le pot defini corect este mult mai mic decât cel al

participanților care consideră într-o mare măsură că le cunosc. Din tabel se vede că respondenții mai slab pot defini noțiunile de: Educație integrată, Dizabilitate, Handicap, Învățământ special, Învățământ de masă.

Tabelul nr. 1 comparativ privind gradul în care cadrele didactice consideră că sunt familiarizate cu conceptele respective și gradul în care le cunosc efectiv

Nr. crt.	Conceptul	Percepția asupra gradului de cunoaștere a conceptelor	Gradul de cunoaștere efectivă a conceptelor
1.	Educație integrată	12-18,75%	7-10,93 %
2.	Educație incluzivă	10-15,62%	11-17,18%
3.	Cerințe educative speciale	8-12,50%	21-32,81%
4.	Dizabilitate	13-20,31%	2-3,12%
5.	Handicap	16-25%	5-7,81%

6.	Învățământ special	13-20,31%	3-4,68%
7.	Învățământ de masă	17-26,56%	4-6,25%
8.	Plan educațional individualizat	9-14,06%	14-21,87% ,

Diferențele se pot datora, fie faptului că majoritatea cadrelor didactice participante au luat contact cu aceste concepte, însă nu le pot defini datorită insuficienței familiarizării cu acestea sau lipsei limbajului de specialitate, fie intervenției fenomenului de dezirabilitate socială (cadrele didactice doresc să își păstreze statutul de specialiști în educație).

4. În ceea ce privește identificarea dificultăților pe care le întâmpină cadrele didactice în aplicarea principiilor educației incluzive, rezultatele au evidențiat dificultăți care țin de organizarea sistemului de învățământ (metodologii, resurse materiale și financiare), de insuficiențele cunoștințe referitoare la anumite dificultăți fizice, intelectuale sau comportamentale ale copiilor, de colaborarea cu instituțiile publice locale, de politica educațională abordată în această perioadă la nivel național (legislația defectuoasă în acest domeniu și lipsa personalului specializat – logopezi, psihologi, kinetoterapeuți etc.). Soluțiile identificate de cadrele didactice fac referire la planificarea și organizarea mai eficientă a activității din grădiniță și clasele primare, consolidarea colaborării cu personal calificat și competent în domeniul psihopedagogiei speciale, creșterea resurselor financiare și materiale, o mai bună comunicare cu părinții și cu comunitatea locală, reformă eficientă la nivelul documentelor de politică educațională și formarea cadrelor didactice în spiritul educației incluzive, iar responsabilii pentru aplicarea acestor soluții se regăsesc, în opinia cadrelor didactice participante, la toate nivelurile de decizie din sistemul educațional, începând cu Ministerul Educației și terminând cu educatoarele care lucrează în fiecare grupă de copii și învățătorii de la clasele primare.

Rezultatele obținute în cadrul interviurilor de grup constituie argumente valide pentru proiectarea și derularea unui program de formare a cadrelor didactice în spiritul educației incluzive, însă nu sunt argumente suficiente. O analiză de nevoi validă ar trebui completată cu rezultate privind percepția cadrelor didactice cu privire la propriile competențe pe care le au în domeniul educației incluzive.

5. În aceeași ordine de idei, participanților li s-a solicitat să precizeze categoriile de copii care ar intra, în opinia lor, sub incidența educației incluzive. Rezultatele au scos în evidență faptul că un mare procentaj de cadre didactice sunt de acord într-o mare măsură cu integrarea copiilor cu deficiențe fizice, cu tulburări emoționale sau de comportament, cu dificultăți de învățare, nefiind de acord cu integrarea copiilor cu sindrom Down sau autism. Rezultatele se pot datora faptului că participanții la cercetare au intrat în contact mai des cu acele categorii de copii despre care consideră că ar intra sub incidența educației incluzive sau la faptul că activitatea educațională cu copii care au sindrom Down sau autism este mult mai dificilă și, atunci, cadrele didactice preferă să lucreze cu copii care nu ridică probleme majore la grupă/clasă.

Tabelul nr. 2. Identificarea prejudecăților cadrelor didactice cu privire la integrarea anumitor categorii de copii

Tipul dizabilității	În foarte mare măsură	În mare măsură	În măsură medie	În mică măsură	Deloc
1. copii cu deficiențe fizice	28,13%	37,5%	21,87%	9,38%	3,12%
2. copii cu dizabilități mentale	6,25%	18,75%	32,82%	21,87%	20,31%
3. copii cu tulburări emoționale sau de comportament	17,18%	31,25%	32,82%	12,50%	6,25%
4. copii cu dificultăți de învățare	18,75%	44,88%	23,44%	9,38%	1,56%
5. copii cu sindromul Down	12,50%	17,18%	31,25%	18,75%	20,31%
6. copii cu autism	9,37%	17,18%	20,31%	31,25%	21,87%

Astfel vedem că sugestiile celor care au fost investigați se referă la conceperea unor planuri de pregătire/instruire pe termen lung, implementarea de acțiuni de formare, să se aibă în vedere corelația între teorie și practică, seminariile și atelierile să cuprindă secvențe de lucru în grup, să se promoveze autodezvoltarea, să se asigure materialele necesare de sprijin. Propunerea de program de formare a fost elaborată în conformitate cu Proiectul insituțional de cercetare 15.817.06.25A „Optimizarea procesului educației incluzive prin formarea continuă a cadrelor didactice din ciclul preșcolar și primar”.

Astfel conținutul programelor de formare continuă ar fi:

- Informare asupra specificului educației incluzive.
- Dezvoltarea atitudinilor de acceptare a diversității.
- Metode de promovare ale incluziunii copiilor cu dizabilități.
- Metode și tehnici de predare/învățare în funcție de tipul de deficiențe.
- Dezvoltarea competențelor de lucru la grupă/ clasă în condițiile educației incluzive.
- Adaptarea curriculumului în condițiile educației incluzive și planul Educațional individualizat.
- Metode de evaluare în condițiile educației incluzive etc.

Participarea cadrelor didactice din învățământul preșcolar și primar la un astfel de program ar trebui să conducă spre organizarea și administrarea unor grădinițe și clase primare incluzive, bazate pe libertate și flexibilitate, pe o viziune unitară și coerentă asupra procesului educațional și a managementului grupei/clasei de copii. Mai mult decât atât, așa cum afirmă și D. Ungureanu, „ceea ce contează enorm este, în primul rând, atmosfera unei școli/clase inclusive, o atmosferă la rândul ei ... incluzivă, ce nu poate fi suplinită de oricât de sofisticate dotări, competențe, strategii, resurse” [2, p. 273]. De aceea, este absolut necesară formarea și dezvoltarea unei atitudini pozitive a cadrelor didactice din învățământul preșcolar și primar față de incluziunea educațională.

Ca urmare a transpunerii acestor obiective în practică, se va elabora un program practic de formare a competențelor în educația incluzivă și în lucrul eficient în echipă pentru trainingul formativ. Astfel, în urma traininguri-lor persoanele incluse vor achiziționa o serie de :

- competențe metodologice (însușirea și aplicarea teoriilor și conceptelor moderne privind formarea capacităților de cunoaștere; cunoașterea premiselor conceptualizării, adică toți copiii pot învăța, dar nu în același fel și ritm; realizarea unui curriculum în funcție de nevoile copiilor; utilizarea unor metode moderne de lucru cu copii; adoptarea de strategii didactice care să permită utilizarea eficientă a mijloacelor și auxiliarelor didactice; utilizarea optimă a factorilor spațio – temporali, în vederea eficientizării procesului instructiv – educativ; organizarea activităților de învățare în manieră diversă și atractivă; abilitatea de a uza de cunoștințele interdisciplinare);
- competențe de comunicare și relaționare (competențe cu privire la rezolvarea de conflicte; competențe de comunicare adaptate dizabilității, competențe de relaționare cu cadrele didactice de specialitate - logopezi, cadrul didactic de sprijin, psihologi, cu părinții, cu alte persoane care au legătură cu instituția școlară- reprezentanții autorităților locale);
- competențe psiho-sociale: capacitatea de a înțelege mecanismele de formare a trăsăturilor psiho-morale, capacitatea de relaționare și consolidare a parteneriatelor, capacitatea de a iniția și organiza activități școlare și extrașcolare în vederea favorizării socializării și integrării sociale, capacitatea de a valorifica particularitățile individuale și de grup în scopul unei comunicări mai eficiente, manifestarea atitudinilor pozitive, a respectului de sine și acceptarea recunoașterii valorii celuilalt, însușirea unor tehnici de autocontrol, dar și a unor acțiuni conforme normelor democratice);
- competențe de evaluare: utilizarea unor tehnici noi de evaluare, în strânsă legătură cu învățarea diferențiată, elaborarea instrumentelor de evaluare în funcție de noutățile de conținut și obiectivele din curriculum, prin respectarea concordanței cu particularitățile individuale și de grup, cunoașterea extinsă și de profunzime a criteriilor și standardelor de evaluare potrivite sarcinilor de evaluare alese;
- competențe de management al carierei (dezvoltarea capacității de autoformare, manifestarea deschiderii față de tendințele novatoare necesare dezvoltării profesionale prin informarea continuă asupra oportunităților de formare continuă și identificarea aspectelor din propria activitate care necesită înnoirea, stabilirea propriului bilanț de competențe și a propriului program de formare, prin manifestarea unei conduite autoreflexive asupra activităților didactice proprii și asimilarea cunoștințelor de tip organizațional, adoptarea de conduite eficiente pentru depășirea „situațiilor de criză”, prin valorizarea calităților umane și asumarea principiilor deontologice, profesionale, utilizarea metodelor și tehnicilor de control psihocomportamental).

Referințe bibliografice:

1. GHERGUȚ, A., Psihopedagogia persoanelor cu cerințe speciale, Editura Polirom, Iași, 2001, 200 p. ISBN: 973-683-819-6
2. UNGUREANU, D., Educația integrată și școala incluzivă, Editura de Vest, Timișoara, 2000, p. 273. ISBN: 978-606-532-012-3
3. VRĂSMAȘ, T. (coord.), Incluziunea școlară a copiilor cu cerințe educaționale speciale. Aspiratii și realități, București, Editura Vanemonde, 2010. ISBN: 978-973-1733-18-0